

דברים

מי אמר: "טובה הארץ אשר ד' אלקינו נתן לנו"?

הקדמה

בפרשתנו (פ"א) מספר משה רבנו לבני ישראל על מה שעשו המרגלים, ובין שאר הדברים נאמר:

כג. "...ואקח מכם שנים עשר אנשים, איש אחד לשבט.

כד. ויפנו ויעלו ההרה, ויבאו עד נחל אשכל, וירגלו אתה.

כה. ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו, וישבו אתנו דבר, ויאמרו: **טובה הארץ אשר ד' אלקינו נתן לנו.**

כו. ולא אביתם לעלת, ותמרו את פי ד' אלקיכם".

נשאלת השאלה: הרי עשרת המרגלים דברו בגנותה של הארץ, וכיצד אמר משה רבנו שהמרגלים אמרו שהארץ טובה?

כך נאמר בפרשת "שלח לך" (במדבר פרק י"ג):

כו. "וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל אל מדבר פארן קדשה, וישיבו אתם דבר ואת כל העדה, ויראום את פרי הארץ.

כז. ויספרו לו ויאמרו: באנו אל הארץ אשר שלחתנו, וגם זבת חלב ודבש הוא, וזה פריה.

כח. אפס, כי עז העם הישב בארץ, והערים בצורות גדולות מאד, וגם ילדי הענק ראינו שם.

כט. עמלק יושב בארץ הנגב, והחתי והיבوسی והאמרי יושב בהר, והכנעני יושב על הים, ועל יד הירדן.

ל. ויהס כלב את העם אל משה ויאמר: עלה נעלה וירשנו אתה, כי יכול נוכל לה.

לא. והאנשים אשר עלו עמו אמרו: לא נוכל לעלות אל העם, כי חזק הוא ממנו.

לב. ויצאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר: הארץ אשר עברנו בה לתור אתה, ארץ אכלת יושביה הוא, וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות.

לג. ושם ראינו את הנפילים, בני ענק מן הנפילים, ונחי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם".

בהמשך הפרשה נאמר (בפרק י"ד):

ו. ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם.

ז. ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר: הארץ אשר עברנו בה לתור אתה, טובה הארץ מאד מאד.

ח. אם חפץ בנו ד' והביא אתנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו, ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש".

יש לשאול: האם כוונת משה רבנו היתה רק לדברי חלב ודבש בפסוקים האחרונים, או לדברי כל המרגלים בפרק י"ג פסוק כ"ז? בדבר זה נחלקו רש"י והרמב"ן. מאמר זה יעסוק בביאור שיטותיהם.

א. הסבר רש"י

כתב רש"י: "מי הם שאמרו טובתה - יהושע וכלב". לפי רש"י משה רבנו התייחס רק לדברי יהושע וכלב, והוא לא התייחס כלל לדברי שאר המרגלים!

1. שאלת הרמב"ן

הרמב"ן (שם) הביא את דברי רש"י וציין שמקורם בספרי (דברים כג), אבל הקשה עליהם: "ואני תמה: אם כן מה הטענה הזאת עליהם!! וראוי שיאמינו לעשרה יותר מן השנים!" כלומר: אם היינו מסבירים שמשה ציטט את דברי כל המרגלים, הרי שמתוך שכל המרגלים אמרו את טובתה של הארץ, ובני ישראל לא רצו לעלות אליה, יש עליהם טענה מדוע הם לא רצו לעלות. אבל אם משה ציטט רק את דברי יהושע וכלב, מה הטענה על עם ישראל שלא רצה לעלות לארץ ישראל? הרי עשרת המרגלים אמרו את רעתה של הארץ, ומדוע שכל בני ישראל יאמינו לשני מרגלים, ולא לעשרה האחרים?!

2. תשובת הרמב"ן

ענה הרמב"ן: "אולי טען עליהם: כיון שהקב"ה הודיע אתכם שהיא ארץ טובה, וגדולי השלוחים והצדיקים שבהם אף הם מעידים כן, היה לכם להאמין כי האחרים מפני מורך לב אמרו מה שאמרו". כלומר: כיון שגם הקב"ה אמר על ארץ ישראל שהיא ארץ טובה, וגם שני המרגלים היותר צדיקים אמרו שהיא ארץ טובה, היה לבני ישראל להאמין להם, ולא לעשרת המרגלים האחרים. עוד הוסיף הרמב"ן שבני ישראל היו צריכים להאמין שעשרת המרגלים האחרים אמרו את דבריהם מתוך פחד! בדברי הרמב"ן הללו כתוב חידוש עצום: משה רבנו בא בתביעה אל כל עם ישראל, מדוע האמינו לעשרת המרגלים, ולא פירשו לעצמם שאותם עשרה מרגלים שהיו נשיאים אמרו את דבריהם מתוך פחד!

3. תשובת ה"טעמא דקרא"

גם הגר"ח קנייבסקי שליט"א, בספרו "טעמא דקרא" שאל כעין שאלת הרמב"ן, ותירץ את שאלתו בצורה אחרת מהרמב"ן: "ויש לומר דבאמת המרגלים היתה להם נגיעה, כדאיתא בזהר (ח"ג קנח ע"א¹), משום שידעו שבארץ ישראל ירדו מגדולתם. מה שאין כן יהושע וכלב, לא היתה להם שום נגיעה לומר שטובה הארץ. אם כן אם היו ישראל מתבוננים כראוי, היו צריכים להבין שיהושע וכלב אומרים האמת, ושאר המרגלים אומרים כן **מחמת נגיעה**. אם כן זה נקרא שהמרגלים הביאו להם תשובה שטובה הארץ. שהרי דברי שאר המרגלים לא מעלים ולא מורידים, שהרי מובן הטעם למה אומרים כן. אם כן לא נשאר אלא דברי יהושע וכלב, וזה נקרא שמתוך דברי כולם נאמר כן, כדאיתא בגמרא (סנהדרין ל, ע"א): 'מדבריהם נזדכה פלוני'. ולכך כתיב: 'ויאמרו טובה הארץ'."

דברי ה"טעמא דקרא" דומים לדברי הרמב"ן, אלא שלפי הרמב"ן היו בני ישראל צריכים להבין שהמרגלים אמרו את דבריהם מתוך **פחד**, ואילו לפי דבריו היו בני ישראל צריכים להבין שהמרגלים אמרו את דבריהם מתוך נגיעה של **כבוד**. ומתוך כך הסביר שמשם לא היה צריך כלל להזכיר את תשובת שאר המרגלים, כיון שהם נוגעים בדבר, ודבריהם אינם מעלים ואינם מורידים.

נראה שבדבריו יש חידוש גדול עוד יותר מאשר בדברי הרמב"ן. הפחד הוא דבר שקשה לשלוט עליו, ויש בו הגיון: הוא מגן על האדם שלא להיכנס לסכנה. אבל הרצון לכבוד הוא דבר שניתן לשלוט עליו, ובאמת אין בו הגיון. כלומר: עצם הכבוד, כמובן, הוא דבר חיובי, הוא גורם לאדם להתנהג בצורה מכובדת, ולא לעשות שטויות ודברים מבוזים. אבל בקשת הכבוד המופרז היא שטות.

כך כתב ה"מסילת ישרים" בסוף פרק י"א: "הכבוד הוא מן המכשולות היותר גדולים אשר לאדם. ואי אפשר לו להיות עבד נאמן לקונו כל זמן שהוא חס על כבוד עצמו, כי על כל פנים יצטרך למעט בכבוד שמים מפני סכלותו... והכבוד האמיתי אינו אלא ידיעת התורה באמת. וכן אמרו ז"ל (אבות פ"ו מ"ג): אין כבוד אלא תורה, שנאמר: 'כבוד חכמים ינחלו' (משלי ג, לה), וזולתה אינו אלא כבוד מדומה וכוזב, הבל ואין בו מועיל'."

לפי זה משה רבנו בא בתביעה אל כל עם ישראל מדוע הם האמינו לעשרת המרגלים, ולא פירשו לעצמם שאותם עשרה מרגלים שהיו נשיאים אמרו את דבריהם מתוך שאיפה לכבוד!

¹ גם ה"מסילת ישרים" בסוף פרק י"א הביא הסבר זה: "יתרה עליה חמדת הכבוד - כי כבר היה אפשר שיכבוש האדם את יצרו על הממון ועל שאר ההנאות, אך הכבוד הוא הדוחק, כי אי אפשר לו לסבול ולראות את עצמו פחות מחבריו, ועל דבר זה נכשלו רבים ונאבדו... הוא שגרם לפי דעת חכמינו ז"ל אל המרגלים שיוציאו דבה על הארץ וגרמו מיתה להם ולכל דורם, מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ, שלא יהיו הם נשיאים לישראל, ויעמדו אחרים במקומם."

4. תשובת ה"גור אריה"

המהר"ל ב"גור אריה"² (שם) כתב בתוך דבריו הסבר אחר: "היה להם [לבני ישראל] להאמין להם [ליהושע ולכלב] יותר מן המרגלים, דמילתא דעבידא לגלויי לא משקרי אינשי [=דבר שעשוי להתגלות לא משקרים אנשים] (יבמות צג ע"ב). לאפוקי המרגלים, שאומרים דבר שקר כדי שלא יעלו, ואם לא היו עולים לא היו נמצאים משקרים".

כלומר: טענת יהושע וכלב ניתנת לבדיקה, ואילו טענת המרגלים אינה ניתנת לבדיקה, שכן אם יעלו לארץ ישראל - יתברר מי צדק, ואם לא יעלו - לא יוודע מי צדק, ולכן היה להם להאמין ליהושע וכלב, ולא לדברי שאר המרגלים.

5. תשובת "אור החיים" הקדוש

גם "אור החיים" הקדוש שאל מעין שאלת הרמב"ן, אך לא על הפסוק "ויאמרו טובה הארץ" (כה), אלא על הפסוק "ולא אבייתם לעלות" (כו): "והגם שעשרה אמרו עדות, כמו שאמר בסמוך: 'אחינו המסו את לבבנו' (כח), כבר אמר להם שאין הורשת הארץ מצד **גבורת ישראל**, אלא **במתנה מד'**. כמו שדייקנו בפרשת 'שלח לך' ממאמר 'אשר אני נתן לבני ישראל' (יג, ב), כי הוא יוריש מפניהם יושבי הארץ, כמו שאמר גם כן בסמוך: 'ד' אלקיכם ה'הלך לפניכם - הוא ילחם לכם' (ל). ואין במאמר זה סתירה להכחיש הפלאת תוקף הארץ ואנשיה, שאמרו המרגלים, ובזה לא קשה קושיית הרמב"ן".

כלומר: אילו כיבוש הארץ על ידי עם ישראל היה מהלך **טבעי**, שתלוי בחוזק הלוחמים, היה לבני ישראל להאמין לעשרת המרגלים, שאמרו שאי אפשר באופן טבעי לכבוש את הארץ. אבל כיון שד' הוא שנותן לבני ישראל את ארץ ישראל באופן **נסי**, הרי שגם אם יושבי הארץ חזקים, ד' יוריש אותם מפנינו, כמו שאמרו יהושע וכלב.

ב. הסבר הרמב"ן

אף על פי שהרמב"ן יישב את שיטת רש"י, מכל מקום הוא כתב פירוש אחר: "והנכון מה שפירשתי שם, שכולם הודו לפני משה ואהרן וכל העדה ואמרו: 'באו אל הארץ אשר שלחתנו, וגם זבת חלב ודבש היא, וזה פריה' (יג, כז). והנה כולם בהסכמה אחת **בטובת הארץ**. אבל **בחוזק העמים** ההם המסו את לבבם. ואחרי כן, בראותם כי יהושע וכלב יחזקו את לבם למלחמה, באו ואמרו המרגלים אל בני

² אמנם המהר"ל חי לפני למעלה מארבע מאות שנה (רע"ב-שס"ט), וגם "אור החיים" הקדוש שדבריו יובאו בסעיף הבא חי לפני למעלה ממאתים ושבעים וחמש שנים (תנ"י-תק"ג), אבל דברי ה"טעמא דקרא" הוקדמו לדבריהם, מפני שדבריו דומים יותר לדברי הרמב"ן.

ישראל שלא בפני משה, והוציאו דיבה על הארץ שהיא ארץ אוכלת יושביה (שם, לב)."

לפי הרמב"ן דברים אלו שאמר משה רבנו לעם ישראל מתיחסים לדברי כל המרגלים, ולא רק לדברי יהושע וכלב. אלא שהם מתיחסים רק לחלק הראשון של דבריהם, שבו הם אמרו את טובתה של הארץ, ולא לחלק השני והשלישי של דבריהם, שבהם הם אמרו שבני ישראל לא יוכלו לעלות ולכבוש את הארץ, ושהארץ אוכלת את יושביה.

ג. מדוע פירש רש"י כפי שפירש?

דברי הרמב"ן לכאורה פשוטים, ואם כן נשאלת השאלה: מדוע לא פירש רש"י כמוהו?

1. הסבר ה"גור אריה"

כתב ה"גור אריה": "מי הם שאמרו טובתה? יהושע וכלב - והא דכתיב בפרשת 'שלח לך' שאף המרגלים אמרו טובתה (יג, כז), לפי שכל לשון שקר שאין אומרים בתחילה דבר אמת אין מתקיים (רש"י שם)!"

הכא ליכא למימר כן, שהרי לא נזכר כאן שום רעה, אלא טובה בלבד, אם כן לא אמרו זה רק יהושע וכלב בלבד.

ועוד, דזה הכל היה תוכחה לישראל שלא רצו לעלות, כדכתיב בקרא: 'ולא אביתם לעלות', ואם כן על כרחך לא היה זה שאמר הכתוב: 'ויאמרו: טובה הארץ' דברי המרגלים, דמשמע שבא להאשימם, שהיו אומרים טובתה ואפילו הכי לא רצו לעלות. דהא אדרבא, המרגלים הם המסו את לבבם שלא יעלו, ולא היה זה להזכיר לישראל. אלא על כרחך איהושע וכלב קאי, שהיו אומרים בטובתה".

כלומר: אם כוונת משה רבנו היתה לדברי כל המרגלים - היה לו להזכיר גם שהם אמרו את רעתה של הארץ.

ועוד: כיון שהמרגלים גרמו לבני ישראל לפחד ולא לרצות לעלות לארץ, לא מתאים שמשה רבנו כאן מוכיח את בני ישראל מדוע הם לא עלו למרות שהם שמעו על טובתה של הארץ, אם הוא מתיחס לדברי המרגלים. אבל אם הוא מתיחס לדברי יהושע וכלב, אז התוכחה במקומה.

2. הסבר נוסף

נראה לומר סיבה נוספת שבגללה פירש רש"י שהכוונה היא לדברי יהושע וכלב, ולא לדברי שאר המרגלים:

דברי המרגלים אמנם דומים לנאמר בדברי משה, כמו שכתב הרמב"ן, אבל בעיון מדוקדק הם שונים מדבריו.

המרגלים אמרו: "באנו אל הארץ אשר שלחתנו, וגם זבת חלב ודבש היא, וזה פריה" (במדבר יג, כז).

לעומת זאת משה רבנו אמר בשם המרגלים: "טובה הארץ אשר ד' אלקינו נתן לנו" (דברים א, כה).

יש כאן שתי נקודות שוני בין דברי המרגלים לבין דברי משה רבנו:

1. ההתייחסות של המרגלים אל הארץ היא: "הארץ אשר שלחתנו", בניגוד לדברי משה: "הארץ אשר ד' אלקינו נתן לנו".

מה הבדל בין שתי ההגדרות?

ההתייחסות אל הארץ כ"הארץ אשר שלחתנו" אינה מבטאת שום יחס מיוחד אל הארץ, אלא רק יחס למקום שהם נצטוו לבצע בו משימה, והם ביצעו אותה.

לעומת זאת ההתייחסות אל הארץ כ"הארץ אשר ד' אלקינו נתן לנו" מבטאת התייחסות ערכית: הארץ היא מתנה, שד' אלקינו נותן לנו!

2. בדברי המרגלים לא נזכר הביטוי "טובה" ביחס לארץ. ואף על פי שהם אמרו: "זבת חלב ודבש היא", אבל הם לא אמרו שהיא טובה.

מה הבדל בין שתי ההגדרות?

ההגדרה "זבת חלב ודבש היא", מתייחסת לחלב ולפירות בלבד³. אמנם החלב והפירות של הארץ טובים, אבל אם הארץ אוכלת את יושביה, כמו שאמרו המרגלים, הרי שבסופו של דבר הארץ אינה טובה!

לעומת זאת ההתייחסות אל הארץ כ"טובה" מבטאת התייחסות כוללת: הארץ היא טובה!

ואכן דברי יהושע וכלב דומים מאד לדברי משה בשתי הנקודות:

יהושע וכלב אמרו: "טובה הארץ מאד מאד" (יד, ז)!

וכן אמרו אחר כך: "אם חפץ בנו ד', והביא אתנו אל הארץ הזאת, ונתנה לנו"

(יד, ח), דהיינו הארץ ניתנת לנו על ידי ד'!

לכן פירש רש"י שדברי משה מתייחסים רק לדברי יהושע וכלב, ולא לדברי

עשרת המרגלים⁴!

³ עיין ברש"י בפרשת בא (שמות יג, ה) שכתב: "זבת חלב ודבש - החלב זב מן העצים, והדבש זב מן התמרים ומן התאנים".

⁴ עיין ב"באר היטב" שכתב כעין זה בשתי הנקודות, ועיין גם בספר "מעשי ד'" וב"יריעות שלמה" וב"צדה לדרך" וב"נחלת יעקב" וב"באר בשדה" וברא"ם, ובספרו של הרב גורן "תורת המקרא" לפרשת שלח.

יש לציין שבהתגלות הראשונה של ד' אל משה, במעמד הסנה, אמר ד' למשה: "וארד להצילו מיד מצרים, ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה, אל ארץ זבת חלב ודבש" (שמות ג, ח). כלומר: הארץ היא גם טובה ורחבה, וגם זבת חלב ודבש. והסביר הרמב"ן שם: "שיבח תחילה את הארץ שהיא **טובה**, לומר שהאוויר טוב ויפה לבני אדם, וכל טוב ימצא בה. ושהיא **רחבה**, שיעמדו בה כל ישראל במרחב. או טעם רחבה - שיש בה רחבות, שפלה ועמק ומישור, גדולים וקטנים, ואין רובה הרים וגאיות. וחזר ושבח אותה שהיא ארץ מקנה, שיש בה מרעה טוב, והמים יפים, ויגדל ה**חלב** בבהמות, כי אין הבהמות בריאות וטובות ומרבות החלב רק באוויר טוב ועשב רב ומים טובים. ובעבור שימצא זה באחו ובמרום הרים, אין הפירות שם שמנים ויפים מאד, אמר כי היא עוד שמינה, שפירותיה שמנים ומתוקים, עד שתזוב כולה ב**דבש** מהם. והנה שבח אותה על כל טוב ד', על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר. וזהו 'צבי היא לכל הארצות' (יחזקאל כ, ו)."

סיכום

נחלקו רש"י והרמב"ן למי מתיחסים דברי משה בשם המרגלים: "טובה הארץ אשר ד' אלקינו נתן לנו".

א. רש"י כתב שהכוונה לדברי יהושע וכלב.

הרמב"ן הקשה עליו שאם כך מה הטענה של משה רבנו כלפי עם ישראל מדוע הם לא רצו לעלות לארץ, והרי היה להם להאמין לעשרת המרגלים, ולא ליהושע וכלב. נאמרו על כך ארבעה תירוצים:

1. הרמב"ן כתב שכיון שיהושע וכלב היו הצדיקים במרגלים, וגם ד' אמר לבני ישראל שארץ ישראל היא ארץ טובה, הרי שהיה לבני ישראל להאמין ליהושע וכלב, ולהסביר לעצמם ששאר המרגלים אומרים את דבריהם מתוך פחד.
2. ה"טעמא דקרא" כתב שכיון שעשרת המרגלים אמרו את דבריהם מתוך נגיעה, הרי שאין שום משמעות לדבריהם, וכאילו רק יהושע וכלב אמרו עדות נכונה.
3. המהר"ל כתב שכיון שדברי יהושע וכלב ניתנים לבירור, ודברי המרגלים אינם ניתנים לבירור, לכן היה לבני ישראל להאמין ליהושע ולכלב, ולא לשאר המרגלים.
4. "אור החיים" הקדוש כתב שכיון שד' הבטיח לתת לנו את הארץ באופן נסי, הרי שהיה לבני ישראל להאמין לדברי יהושע וכלב שנצליח לכבוש את הארץ בסיוע אלקי, ולא לדברי המרגלים, שהתייחסו לכיבוש הארץ רק על פי דרך הטבע.

ב. הרמב"ן כתב שהכוונה לדברי כל המרגלים, שכולם אמרו בתחילת דבריהם את טובתה של הארץ.

ג. לפי זה נשאלה השאלה: מדוע רש"י לא פירש כמו הרמב"ן?

1. ענה על כך המהר"ל שאם כוונת משה רבנו היתה לדברי כל המרגלים - היה לו להזכיר גם שהם אמרו את רעתה של הארץ.
ועוד: כיון שהמרגלים גרמו לבני ישראל לפחד ולא לרצות לעלות לארץ, לא מתאים שמשה רבנו מוכיח את בני ישראל מדוע הם לא עלו אף על פי שהם שמעו על טובתה של הארץ, אם הוא מתייחס לדברי המרגלים. אבל אם הוא מתייחס לדברי יהושע וכלב, אז התוכחה במקומה.
2. עוד הסברנו שדברי משה מתאימים לדברי יהושע וכלב, ולא לדברי שאר המרגלים, כיון ששאר המרגלים לא אמרו שהארץ טובה בכללותה, אלא רק שהיא זבת חלב ודבש, ועוד שהמרגלים לא התייחסו לכך שד' הוא שנותן לנו את הארץ. לעומת זאת יהושע וכלב אמרו שהארץ טובה בכללותה, ושד' הוא שנותן לנו את הארץ.

יהי רצון שזכור תמיד את טובתה של ארץ ישראל, ושהיא אינה סתם ארץ, ואינה "שטחים", אלא: "הארץ הטובה אשר ד' אלקינו נותן לנו", ומתוך כך נודה לד' מעומק הלב על שאנו זוכים לשבת בה, ונדבר תמיד בשבחה.